

Васіль Восіпавіч Ключэўскі (1841—1911)

Да 160-годдзя з дня нараджэння

Руская гістарычная навука дала свету шмат буйных вучоных — М.Карамзіна, С.Салаўёва, М.Кастамарава і інш., але сярод іх асаблівае месца належыць Васілю Восіпавічу Ключэўскаму. Шчодро адораны прыродай, ён здолеў разнастайна і шырока выказаць сябе. Да чаго б ні дакрануўся гэты чалавек — да педагагічнай дзейнасці, гістарычнай навукі, да літаратурнай творчасці — на ўсім заставалася пячатка надзвычайнай моцы і яркасці яго таленту. Не будзе перабольшаннем сцвярджанне, што Ключэўскі быў лепшым лектарам за ўсё перыяд існавання гістарычнай адукацыі ў Расіі.

“Недзели три подряд каждую среду и субботу большая аудитория набивалась битком свыше всякой меры. Обливаясь потом и нажимая друг на друга, студенты ... терпеливо выстаивали до звонка... Вскоре, с величайшим трудом протискиваясь сквозь густую толпу студентов, к кафедре стал приближаться как-то бочком, словно крадучись и за что-то цепляясь, невысокий брюнет с небольшой острой бородкой клинышком и с ниспадавшей на лоб узкой прядью черных волос» — так апісаў сваё першае “знаёмства” з Ключэўскім яго лепшы вучань, выдатны расійскі гісторык А.А.Кізеветэр. Студэнты і слухачы былі захоплены лекцыямі вучонага. Яго імя “грымела” не толькі па Маскве, але і за яе межамі. Феномен Ключэўскага заключаўся ў тым, што ў ім арганічна спалучаліся глыбокі вучоны, тонкі мастак слова, бліскучы стыліст і натхнёны лектар. Да агульным прызнанні сучаснікаў, ён быў звычайным “геніяльным прафесарам”, адным з вялікіх самародкаў, на якіх так багата руская правінцыя. Гэта адтуль

у сталіцу прыходзілі хлопчыкі, якія “глыталі” па начах кнігі пад тусклы агеньчык каганца з канапляным маслам, бо раслі яны ў такой галечы, што нават не было грошай, каб купіць свечкі.

Будучы гісторык нарадзіўся ў сям’і свяшчэнніка ў глухім сяле Васкрасенскае каля Пензы. Тут маленькі Васіль спазнаў жыццё і побыт простага народа, сялянскую цяжкую працу. Уражанні дзяцінства адлюстраваліся ў апісанні велікаруса ў “Курсе рускай гісторыі”. У 1850 г. адбылася адна з самых трагічных падзей у жыцці Ключэўскага — ён страціў бацьку, і маці з трыма дзецьмі перасялілася ў Пензу. У 1851 г. ён паступіў у Пензенскае духоўнае вучылішча, а праз пяць год — у семінарыю. За дзесяць год вучобы ў духоўных установах Ключэўскі не толькі атрымаў цудоўную адукацыю (багаслоўе, філалогія, гісторыя, геаграфія, мовы, фізіка, хімія — вось не поўны пералік семінарскіх дысцыплін), але і вызначыў свой жыццёвы шлях. Гады вучобы ў семінары былі пераломнымі ў лёсе Расіі. Краіна перажывала крызіс, праяўленнем якога стала параженне ў Крымская вайне. Ішла падрыхтоўка да рэформ, усе грамадскія сілы былі ўцягнуты ў спрэчкі пра лёс Расіі і яе мінулае. Імкненне лепш зразумець, што адбываецца вакол, абудзіла ў семінарыста цікавасць да гісторыі Расіі. “Почему люди так любят изучать свое прошлое, свою историю? — записал Ключевский в дневнике. — Вероятно, потому же, почему человек, споткнувшись с разбега, любит, поднявшись, оглянуться на место своего падения». У 1861 г. Ключэўскі пакінуў семінарыю, паспяхова вытрымаў шаснаццаць экзаменаў і стаў студэнтам гісторыка-філалагічнага факультэта Маскоўскага ўніверсітэта. Яго настаўнікамі былі вядомыя на той час вучоныя С.В.Яшэўскі, Ф.І.Буслаеў, С.М.Салаўёў. Пад іх кіраўніцтвам студэнт Ключэўскі прыступіў да самастойных навуковых заняткаў.

Кандыдацкая (дыпломная) праца пачынаючага вучонага, якая выйшла ў 1864—1865 гг., называлася “Сказанні чужа-

земцаў аб Маскоўскай дзяржаве”. У ёй быў дадзены крытычны агляд зместу запісак замежных аўтараў пра Расію XV—XVII стст. Гэта работа адкрыла чытачам невядомыя крыніцы. Напісаная цудоўнай мовай, яна атрымала высокую ацэнку, была надрукавана ў “Известиях Московского университета”, некалькі разоў перавыдавалася, а яе аўтара пакінулі на кафедры ўніверсітэта. Так пачалася навуковая, а потым і лектарская дзейнасць гісторыка. Шэсць год ён працаваў над магістэрскай дысертацыяй, якую паспяхова абараніў у 1872 г., а праз дзесяць год была створана доктарская дысертацыя “Баярская дума Старажытнай Русі”. Адначасова з’явілася шмат спецыяльных даследаванняў, рэцэнзій, папулярных нарысаў, і Ключэўскі стаў адным з самых аўтарытэтных рускіх гісторыкаў. Яго імя звязана з адкрыццём новых тэм даследаванняў, з пастаноўкай і рэалізацыяй шырокага кола задач, звязаных з вывучэннем разнастайных праблем гісторыі сярэдневяковай Расіі, з нараджэннем “школы Ключэўскага”, якая вызначыла ўвесь ход развіцця рускай і еўрапейскай гістарычнай думкі на пачатку XX ст.

Вяршыняй навуковай творчасці Ключэўскага з’явіўся “Курс рускай гісторыі” — апошняя фундаментальная праца, дзе вучоны паслядоўна выклаў сваю канцэпцыю гістарычнага працэсу ў Расіі. Над ім гісторык працаваў да апошніх дзён свайго жыцця. Сёння спадчына В.В.Ключэўскага прадстаўляе вялікую цікавасць не толькі як яркая старонка рускай гістарычнай навукі, але і як з’ява сусветнай культуры.

Творы В.В.Ключэўскага

Русская история: Полный курс лекций: В 2 кн. — Мн.: ООО «Харвест»; М.: ООО «Фирма «Изд-во АСТ», 2000. — (Классики ист. мысли).

Русская история: Полный курс лекций: В 3 кн. — М.: Мысль, 1993. — Кн. 1, 3.

О русской истории: [Сб.] / Сост., авт. предисл. и примеч. В.В.Артемов; Под ред. В.И.Буганова. — М.: Просвещение, 1993. — 575 с.

Лекции по русской истории, читанные на Высших женских курсах в Москве, 1872—1875 / Предисл., подгот. текста и примеч. Р.А.Киреевой; Под ред. Р.А.Киреевой, А.Ф.Киселева. — М.: Гуманитар. изд. центр «Владос», 1997. — 815 с., 1 л. портр.

Краткое пособие по русской истории. — М.: Изд. центр «Терра»: «Кн. лавка — РТР», 1996. — 174 с., табл. — (Рус. дом).

Боярская Дума Древней Руси; Добрые люди Древней Руси: [Репринт. воспроизведение изд. 1902, 1892 гг.]. — М.: НИЦ «Ладомир», 1994. — VI, 569 с.

Афоризмы. Исторические портреты и этюды. Дневники. — М.: Мысль, 1993. — 416 с.

Тайны истории. М.П.Погодин, Н.И.Костомаров, С.М.Соловьев, В.В.Ключевский о пользе ист. знаний: [Сб.] / Сост., вступ. ст. В.М.Соловьева. — М.: Высш. шк., 1994. — 239 с. — (Ист. наследство).

*Кацярына Варанько, галоўны бібліёграф
Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі*